

Bernd Waldecker, Wolfgang Waas, Werner Haberbosch,
Reinhard Voss, Mary K. Steen-Müller, Anke Heidessen,
Reinhard Bretzel, Harald Tilmanns

Cukrzyca typu 2 i ostry zawał serca

Ocena angiograficzna i wyniki leczenia inwazyjnego chorych na cukrzyce typu 2 w porównaniu z chorymi bez cukrzycy

Type 2 Diabetes and Acute Myocardial Infarction.
Angiographic findings and results of an invasive therapeutic approach in type 2 diabetic versus nondiabetic patients

STRESZCZENIE

WSTĘP. Śmiertelność wśród chorych na cukrzyce w trakcie zawału serca jest wysoka. Nie ma jednoznacznych danych na temat znaczenia zaawansowania choroby wieńcowej u chorych na cukrzyce typu 2 oraz wpływu zastosowania mechanicznej rewaskularyzacji technika przezskórnej angioplastyki wieńcowej (PTCA — *percutaneous transluminal coronary angioplasty*) na wyniki leczenia chorych z zawałem serca.

MATERIAL I METODY. Wszyscy chorzy na cukrzyce typu 2 z ostrym zawałem serca ($n = 54$) zostali prospektywnie włączeni do badania polegającego na natychmiastowym wykonaniu koronarografii i dalszej kwalifikacji do udrożnienia zamkniętej grupy naczynia metoda PTCA. Oceniano wynik leczenia szpitalnego oraz wynik odległy w porównaniu z losowo wybrana grupa chorych bez cukrzycy ($n = 358$) włączonych do tego samego badania.

WYNIKI. Na podstawie badań angiograficznych wykazano, że miejsca zamknięcia naczyń wieńcowych w obu grupach były podobne. Zmiany wielonaczyniowe i wstrząs kardiogeny występowały częściej grupy grupy

w grupie chorych na cukrzyce: 69% vs 51% i 21 vs 10% ($p < 0,02$). Bezpośredni wynik PTCA w obu grupach był dobry u 90% chorych. Śmiertelność po 30 dniach wyniosła 13% w grupie chorych na cukrzyce typu 2 i 5% wśród chorych bez cukrzycy ($p < 0,04$). Frakcja wyrzutowa lewej komory w grupie chorych na cukrzyce przed wypisaniem ze szpitala wyniosła $48 \pm 17\%$ vs $55 \pm 15\%$ ($p < 0,05$). Śmiertelność rok po wypisie wyniosła 11% vs 4%, odpowiednio w grupach z cukrzycą i bez cukrzycy ($p < 0,02$). Analiza wieloczynnikowa wykazała, że cukrzyca typu 2 jest niezależnym czynnikiem ryzyka śmiertelności wczesnej, ale nie późnej.

WNIOSKI. Bezpośrednio wykonywane PTCA jest bezpiecznym i skutecznym postępowaniem u chorych z cukrzycą typu 2 i ostrym zawałem serca. Śmiertelność po 30 dniach w grupie niewyselekcjonowanych chorych na cukrzyce w tym badaniu wyniosła $< 15\%$. Bardziej zaawansowana miażdżycza tętnic wieńcowych oraz wstrząs kardiogeny są odpowiedzialne za większą śmiertelność w przebiegu ostrego zawału serca u chorych na cukrzyce typu 2 w porównaniu z osobami bez cukrzycy.

ABSTRACT

OBJECTIVE. Mortality in diabetic patients with acute myocardial infarction (MI) is high. The significance of the pretreatment coronary status in type 2 diabetic patients with acute MI, as well as the effect of mechanical revascularization using percutaneous

Przedrukowano za zgodą z: *Diabetes Care*, 1999, 11, 1832-1838
Copyright © 1999 by American Diabetes Association, Inc.
American Diabetes Association nie odpowiada za poprawność tłumaczenia z języka angielskiego

Diabetologia Praktyczna 2000, tom 1, nr 1, 65-74
Tłumaczenie: dr med. Marek Przędziak
Wydanie polskie: Via Medica

transluminal coronary angioplasty (PTCA), has not been established.

RESEARCH DESIGN AND METHODS. All patients with type 2 diabetes and acute MI (n = 54) were prospectively enrolled into a study of immediate coronary angiography to guide PTCA of the occluded infarct vessel. Hospital and long-term course were assessed and compared with an unselected control group of nondiabetic patients (n = 358) who were enrolled in the same study.

RESULTS. Angiography showed that sites of occlusion and acute coronary flow were similar in both groups. Multivessel disease and shock were more common in type 2 diabetic versus nondiabetic patients: 69 vs. 51% and 21 vs. 10% (P < 0.02), respectively. Direct PTCA was successful in >90% in both groups. Mortality after 30 days was 13% in type 2 diabetic patients versus 5% in patients without diabetes (P < 0.04). Left ventricular (LV) ejection fraction before discharge was lower in diabetic patients (48 ± 17 vs. 55 ± 15%, P < 0.05). Mortality 1 year after discharge was 11 vs. 4% in diabetic versus nondiabetic patients (P < 0.02). Multivariate analysis identified type 2 diabetes as an independent risk factor for acute, but not for late, mortality.

CONCLUSIONS. Direct PTCA is safe and effective in type 2 diabetic patients with acute MI. Mortality after 30 days in unselected diabetic patients is <15% with this approach. Advanced disease and shock contribute to an increased mortality in type 2 diabetic patients with acute MI versus nondiabetic patients.

Śmiertelność wśród chorych na cukrzycę w trakcie ostrego zawału serca jest wyższa niż w grupie osób bez cukrzycy [1–14]. Najprawdopodobniej zależy to od wielu czynników. Wpływ zaawansowania zmian w naczyniach wieńcowych u chorych na cukrzycę z ostrym zawałem serca nie jest dokładnie znany. Zwykle nie wiadomo, jaki był stan naczyń wieńcowych w momencie rozpoczynania leczenia i w dotychczasowych publikacjach nie był on analizowany.

Zawał serca w większości przypadków jest spowodowany ostrym zakrzepem zamykającym światło tętnicy wieńcowej [15, 16]. Natychmiastowa rekanalizacja zamkniętej tętnicy zwiększa szanse przeżycia. Rekanalizację można uzyskać za pomocą leczenia fibrynolitycznego lub dzięki zabiegowi bezpośredniej przeszłonkowej angioplastyki wieńcowej (PTCA). Prospektywne i randomizowane porównanie obu tych metod wykazało, że z bezpośrednim PTCA związany jest wysoki odsetek skutecznych udzwożeń i co najmniej

podobne, a nawet lepsze wyniki leczenia [17–20]. Bezpośrednie PTCA może być przeprowadzone u prawie wszystkich chorych z ostrym zawałem serca, także u pacjentów z ryzykiem krwawień, których należy się szczególnie obawiać u chorych na cukrzycę [10, 21]. Jednak bezpośrednie PTCA i jego wpływ na śmiertelność wczesną i odległą nie był badany u chorych na cukrzycę, a zwłaszcza cukrzycę typu 2.

Analizy stanu tętnic wieńcowych u chorych na cukrzycę typu 2 z ostrym zawałem serca oraz oceny przydatności wyników mechanicznej rewaskularyzacji dokonano, wykonując — w trybie pilnym — koronarografię z zamiarem przeprowadzenia zabiegu bezpośredniej PTCA w grupie kolejnych chorych na cukrzycę typu 2. Porównanie angiogramów tętnic wieńcowych i wyników leczenia PTCA w ostrej fazie zawału w grupie chorych bez cukrzycy włączonych do tego badania powinno pomóc w zrozumieniu różnic w prognozowaniu w obu tych grupach chorych. Obserwacja długoterminowa, po bezpośrednim PTCA, miała na celu stwierdzenie, czy późna śmiertelność i/lub incydenty wieńcowe dotyczą w większym stopniu chorych na cukrzycę typu 2.

Material i metody

Podstawę badania stanowiły angiogramy wykonane w ostrej fazie zawału serca razem z krótkoterminowym i odległym wynikiem klinicznym natychmiastowego zabiegu bezpośredniej rekanalizacji naczyńia dozwolowego metoda PTCA u chorych na cukrzycę typu 2 z ostrym zawałem serca. Wyniki porównano z wynikami chorych z zawałem serca bez cukrzycy, którzy stanowili grupę kontrolną.

Ostry zawał serca rozpoznano u 54 chorych na cukrzycę typu 2 i w tym samym okresie (od 1 stycznia 1990 r. do kwietnia 1996 r.) u 358 chorych bez cukrzycy (tab. 1). Podstawę kwalifikacji chorych do grupy cukrzycowej i niecukrzycowej stanowiły niedawno publikowane zalecenia [22]. Jeżeli kryteria metaboliczne nie były jednoznaczne (n = 5), kwalifikację odsuwano > 5 dni i/lub do wycofania leków przeciwcukrzycowych lub poprawy stanu niewydolności krążenia czy zaprzestania leczenia katecholaminami. Przed zawałem chorych na cukrzycę leczono jedynie dietą (8 pacjentów), tylko pochodnymi sulfonilomocznika (24), metforminą (1) i insuliną (21), insuliną w połączeniu z sulfonilomocznikami (6 z 21). Cukrzycę rozpoznano 11 ± 10 lat (0–40) przed wystąpieniem zawału.

Rozpoznanie ostrego zawału serca dokonywano na podstawie obecności typowego bólu w klatce piersiowej (czas trwania < 6 h) i uniesienia ST > 2 mm

Tabela 1. Charakterystyka chorych na cukrzyce typu 2 i osób bez cukrzycy (analiza jednoczynnikowa)

Parametry	Chorzy na cukrzyce	Chorzy bez cukrzycy	p
n	54	358	—
Plec (K/M)	29/25	78/280	< 0,0001*
Wiek (lata)	66 ± 10	61 ± 12	0,003+
osoby bez zawału	67 ± 9	60 ± 12	0,001*
osoby > 75 roku życia	10 (17)	43 (12)	NS
Wstrzas kardiogeny	11 (20)	36 (10)	0,05*
Zawał ściany przedniej	26 (48)	147 (41)	NS
Przeżyty zawał serca	13 (24)	64 (18)	NS
Stężenie kreatyniny (mg%)	1,21	1,13	0,05+
Nadciśnienie tętnicze	28 (52)	51 (14)	0,0001*
Hipercholesterolemia	21 (39)	56 (15)	0,0001*

Podano wartości średnie ± SEM oraz n (%), * test χ^2 , + test t-Studenta

w odprowadzeniach przedsercowych lub > 1 mm w odprowadzeniach kończynowych u chorych z rytmem nadkomorowym i bez bloku lewej odnogi. Obraz kliniczny rozstrzygał o rozpoznaniu zawału u pacjentów z innym rytmem lub z blokiem lewej odnogi.

Leczenie szpitalne

Po rozpoznaniu ostrego zawału serca rozpoczęto leczenie dożylnie heparyna, podawano kwas acetylosalicylowy (500 mg) i, przy braku przeciwwskazań, β -blokery. Następnie, jeżeli ból trwał nie dłużej niż 6 godzin, a były spełnione kryteria zawału w EKG, pilnie wykonywano koronarografię (badanie było dostępne przez całą dobę). Po określeniu naczynia docelowego wykonywano bezpośrednio zabieg PTCA przy upośledzeniu przepływu według TIMI 0,1 lub 2 [23]. Zabieg kończono „z powodzeniem”, jeżeli rezydualna stenozą nie przekraczała 50%. Łącznie u 13 chorych implantowano stenty wieńcowe: u 2 chorych na cukrzyce i 11 bez cukrzycy (NS). Warto podkreślić, że żaden z chorych, niezależnie od wieku czy stanu klinicznego, nie został wykluczony z kwalifikacji do takiego postępowania w przebiegu ostrego zawału serca (włączano także chorych z przeciwwskazaniami do trombolizy). Wszyscy pacjenci lub ich najbliższa rodzina wyrazili zgodę na udział w badaniu. Czas od początku dolegliwości do przyjęcia do szpitala wyniósł 130 ± 180 minut, do rozpoczęcia badania inwazyjnego — 220 ± 200 minut i skutecznego PTCA — 250 ± 205 minut w obu grupach.

Następnie chorych kierowano na oddział intensywnej nadzoru i postępowano w sposób standardowy aż do wypisu [24]. W sumie 255 z 412 (62%) chorych otrzymywało β -blokery (25 z 54 chorych na cukrzyce i 240 z 358 bez cukrzycy) podczas hospita-

lizacji, 220 z 342 (64%) chorych bez cukrzycy i 22 z 46 (48%) chorych na cukrzyce stosowało je również po wyjściu ze szpitala. Ocena funkcji lewej komory została przeprowadzona > 1 tygodnia po zawałe w czasie pobytu w szpitalu. Obserwacja poszpitalna (> 3 lat) u większości pacjentów odbywała się w poradni. W innych wypadkach kontaktowano się telefonicznie z chorym lub z lekarzem. W zależności od objawów wykonywano próbe wysiłkową i kontrolną koronarografię. U 5 pacjentów (obcokrajowcy) przerwano obserwację długoterminową w ciągu 1 roku. Przyczyny śmierci w okresie obserwacji podzielono na kategorie sercowe, niesercowe i niejasne, zależnie od oceny dokonanej przez lekarza stwierdzającego zgon. Rozpoznanie ponownego zawału serca wymagało obecności typowego bólu zamostkowego oraz wzrostu enzymów (kinazy kreatyninowej) 3-krotnie ponad normę w okresie poszpitalnym i nawrotu dolegliwości oraz uniesienia ST w ostrej fazie zawału.

Obliczenia statystyczne przeprowadzono z wykorzystaniem dostępnego w sprzedaży oprogramowania (PCS V2, TopSoft, Hannover, 1992) umożliwiającego analizę jedno- i wieloczynnikową (statystyki opisowe, testy normalności rozkładu danych, test t-niesparowany, test χ^2 łącznie z korekcją Yatesa dla prób < 5, regresja logistyczna) [25]. Analiza krzywych Kaplana-Meiera [26] obejmująca test Mantela-Haenszela i model ryzyka proporcjonalnego [27] również była zawarta w tym pakiecie. Analiza wieloczynnikowa ryzyka wczesnej śmiertelności wewnątrzszpitalnej obejmowała analizę parametrów klinicznych łącznie z obecnością/brakiem cukrzycy typu 2. Frakcja wyrzutowa lewej komory była oceniana przed wypisem (niektórzy chorzy wcześniej zmarli) i dlatego

została dodana do listy parametrów w ocenie śmiertelności późnej. W analizie wieloczynnikowej zmienne ciągłe, takie jak wiek czy frakcja wyrzutowa lewej komory, zostały przekształcone w tabele dwugrupowe: wiek do 75 lat i powyżej, frakcja wyrzutowa do 35% i powyżej.

Wyniki

Odsetek chorych na cukrzyce typu 2 ($n = 54$) wśród wszystkich pacjentów z ostrym zawałem serca ($n = 412$) wyniósł 13% (tab. 1). Chorzy na cukrzyce typu 2 z ostrym zawałem serca byli starsi, częściej były to kobiety, u 20% w chwili przyjęcia występowały objawy wstrząsu kardiogenego. Niewydolność nerek, nadciśnienie tętnicze i/lub hipercholesterolemia częściej dotyczyły chorych na cukrzyce typu 2 (tab. 1).

Wyniki angiografii

Koronarografia wykonana przed rozpoczęciem leczenia wykazała, że wielonaczyniowa choroba wieńcowa występowała u ponad 2/3 chorych na cukrzyce i u 50% pacjentów bez cukrzycy. Zamknięcia poszczególnych naczyń wieńcowych obejmowały odpowiednio: gałąź przednia zstępująca w odcinku proksymalnym do odejścia pierwszej galezi przegrodowej (włącznie z 1 pacjentem z zamknięciem pnia lewej tętnicy wieńcowej), gałąź okalająca przed oddaniem galezi brzeżnej i prawa tętnica wieńcowa przed odejściem pierwszej galezi prawokomorowej u 11 (19%), 4 (7%) i 9 (16%) chorych na cukrzyce w porównaniu z 77 (22%), 41 (11%) i 51 (14%) chorymi bez cukrzycy (NS). Przepływ w naczyniu w skali

TIMI [23] w naczyniu dozawalowym oraz z udziałem krążenia obocznego nie różnił się istotnie pomiędzy chorymi na cukrzyce typu 2 a chorymi bez cukrzycy (tab. 2).

Bezpośrednia przeszłona angioplastyka wieńcowa

Rekanalizację naczynia dozawalowego metoda PTCA wykonano u 51 z 54 chorych na cukrzyce typu 2 (94%) i u 336 (94%) pacjentów bez cukrzycy. Nie przystępowano do PTCA u 25 (6%) chorych z powodu spontanicznej rekanalizacji z przepływem TIMI 3 [23] ($n = 14$), wskazan do ratunkowego zabiegu kardiologicznego ($n = 3$), zamknięcia naczynia obwodowego ($n = 5$) lub fibrylizacji wieńcowej ($n = 3$), niezależnie od współwystępowania cukrzyce typu 2. Dobry wynik PTCA uzyskano u 49 z 51 osób (96%) vs 321 z 336 (96%) chorych w odpowiednich grupach. Łącznie 94% chorych z obu grup (51 z 54 z cukrzyca typu 2 i 336 z 358 bez cukrzycy) opuściło pracownię hemodynamiczną z drożną tętnicą wieńcową po zastosowanym leczeniu lub na skutek samoistej reperfuzji.

Przebieg leczenia szpitalnego

Całkowita śmiertelność w ciągu 30 dni wyniosła 6,1% ($n = 25$); wewnątrzszpitalna — 5,8% w całej populacji (tab. 3) i 1,4% w grupie pacjentów bez wstrząsu kardiogenego (5 z 365). Śmiertelność wczesna była wyższa w grupie chorych na cukrzyce (tab. 3). U 6 z 8 chorych na cukrzyce, którzy zmarli w szpitalu występował wstrząs kardiogeny przy

Tabela 2. Wyniki badań angiograficznych przed terapią u chorych z cukrzyce typu 2 i u osób bez cukrzycy (test χ^2)

Parametry	Chorzy na cukrzyce	Chorzy bez cukrzycy	p
n	54	358	—
Choroba wielonaczyniowa	37 (69)	183 (51)	0,03
Zwężenie proksymalne	24 (44)	169 (47)	NS
Przepływ wg TIMI			NS
0	43 (80)	284 (79)	
1	4 (7)	29 (8)	
2	6 (11)	32 (9)	
3	1 (2)	13 (4)	
Krążenie oboczne			NS
Stopień 0	18 (33)	116 (32)	
Stopień 1	18 (33)	121 (34)	
Stopień 2 i 3	18 (33)	121 (34)	

n (%), podział krążenia obocznego na podstawie klasyfikacji Rentropa [28]

Tabela 3. Przebieg hospitalizacji u chorych na cukrzyce typu 2 w stosunku do chorych bez cukrzycy (analiza jednoczynnikowa)

Parametry	Chorzy na cukrzyce	Chorzy bez cukrzycy	p
n	54	358	—
Śmiertelność wewnątrzszpitalna	8 (15)	11 (4)	0,005*
Śmiertelność 30-dniowa	7 (13)	18 (5)	0,04+
Ck _{max} (U/l)	1100 ± 1100	970 ± 870	NS**
LVEF (%)	48 ± 17	55 ± 15	0,02**
Neutrwalony częstoskurcz komorowy	7 (13)	43 (12)	NS*
Dorzut zawału (w szpitalu)	4 (7)	11 (3)	NS*

Dane wyrażono jako: n (%) lub wartości średnie ± SEM, * test χ^2 , + krzywe przeżycia Kaplana-Meiera, ** test t-Studenta, Ck_{max} — wartość maksymalna kinazy kreatynowej, LVEF — frakcja wyrzutowa lewej komory serca

przyjściu. Po wyłączeniu do badania chorych ze wstrząsem kardiogenym w chwili przyjęcia, wczesna śmiertelność wśród chorych na cukrzyce wyniosła 4% (2 chorych) w porównaniu z 1% w grupie chorych bez cukrzycy (3 chorych) (NS).

Wielkość zawału serca ocenianego na podstawie wartości maksymalnej CPK (*peak creatinine kinase*) oraz obecność neutrwalonego częstoskurczu komorowego w badaniu EKG metoda Holtera przed wypisem były podobne w obu grupach (tab. 3). Średnia frakcja wyrzutowa przed wypisem wynosiła jednak $48 \pm 17\%$ (15–70) vs $55 \pm 15\%$ (15–75), odpowiednio w grupie chorych na cukrzyce i bez cukrzycy ($p < 0,05$, tab. 3).

Ponowny zawał serca w okresie hospitalizacji wystąpił u 15 chorych (3,6%); u 4 (7%) z cukrzycy typu 2 i u 11 chorych (3%) bez cukrzycy (NS).

Ponowne PTCA we wstępnym okresie hospitalizacji było konieczne u 8 z 54 (15%) chorych na cukrzyce i u 60 z 358 (17%) chorych bez cukrzycy (NS). Na zabieg kardiologiczny skierowano 42 chorych, 8 chorych na cukrzyce (15%) i 33 (9%) bez cukrzycy (NS). Ponowna rewaskularyzacja naczynia dozwolowego (PTCA i/lub operacja *by-pass*) została wykonana u 11 (21%) chorych na cukrzyce typu 2 i u 63 (18%) chorych bez cukrzycy (NS). Funkcja nerek u chorych z nefropatią cukrzycową może się pogorszyć po radiologicznych środkach kontrastowych. Poziom kreatyniny mierzonej przed badaniem angiograficznym oraz 1 i 2 dnia po PTCA był znacząco wyższy u chorych na cukrzyce typu 2 (1,2 vs 1,1; 1,3 vs 1,2 i 1,4 vs 1,2 mg/dl, $p < 0,05$ dla wszystkich pomiarów). Z 54 chorych na cukrzyce typu 2, u 6 wcześniej występowała nefropatia z poziomem kreatyniny $> 1,4$ mg/dl. Przejściowy wzrost kreatyniny do > 2 mg/dl obserwowano u 2 spośród tych 6 i u 4 z 48 chorych bez wcześniej rozpoznawanej nefropatii.

Chorzy na cukrzyce typu 2, którzy zmarli, byli raczej starsi, częściej były to kobiety i zwykle zmiany miażdżycowe dotyczyły wielu naczyń wieńcowych w porównaniu z osobami, które przeżyły (tab. 4). Lokalizacja zawału serca, współistnienie nadciśnienia, liczba przeżytych zawałów i częstość insulinozależności były porównywalne u chorych na cukrzyce, którzy przeżyli i którzy zmarli. Insuliny (okresowo) stosowano w połączeniu z dotychczasowym leczeniem cukrzycy u 14 z 33 chorych. Zgon w okresie szpitalnym nastąpił u 2 z 14 chorych, u których dodano insuliny i u 2 z 19, u których nie zmieniano sposobu leczenia cukrzycy (NS). Wszyscy chorzy palący tyton przeżyli zawał (9 z 54). Połowa z 24 zgonów szpitalnych, w obu grupach nastąpiła w ciągu pierwszych 24 godzin. Niewydolność krążenia była przyczyną zgonu u 17 z 24 chorych; u 2 chorych doszło do pęknięcia lewej komory, 1 pacjent miał rozległy, ponowny zawał, 4 zgony zaliczono do przyczyn pozasercowych. Nie stwierdzono różnic dotyczących przyczyn zgonu pomiędzy grupami. Przyczyny zgonów wewnątrzszpitalnych u chorych na cukrzyce to niewydolność lewej komory (5 chorych), wczesne pęknięcie lewej komory, zapalenie płuc i przerzuty nowotworowe do mózgu. Pęknięcie lewej komory i przerzuty do mózgu zostały potwierdzone autopsyjnie.

Ponieważ śmiertelność wczesna była wyższa w grupie chorych na cukrzyce, wykonano analizę wieloczynnikową, aby sprawdzić, czy cukrzyca typu 2 stanowi niezależny czynnik ryzyka (tab. 5). Klasyczne parametry kliniczne, takie jak: płeć, lokalizacja zawału, zaawansowany wiek, choroba trzech naczyń oraz obecność/brak cukrzycy typu 2, wprowadzono do logistycznego modelu regresji. Analiza jednoczynnikowa tych parametrów w odniesieniu do śmiertelności 30-dniowej wykazała, że płeć i lokalizacja zawału nie przewidywały jej, natomiast wyższa śmier-

Tabela 4. Porównanie chorych na cukrzyce typu 2, którzy przeżyli z chorymi, którzy zmarli w szpitalu (analiza jednostopniowa)

Parametry	Osoby, które zmarły w szpitalu	Osoby, które przeżyły	p
n	8	46	—
Plec (K/M)	5/3	20/26	NS*
Wiek (lata)	72 ± 7	66 ± 10	NS ⁺
Wstrzas kardiogeny	6	5	0,002*
Zawał ściany przedniej	4	22	NS*
Przebyty zawał	2	11	NS*
Naczynia wiencowe	—	17	—
choroba jednego naczynia	8	29	NS*
choroba 2–3 naczyń	4	29	NS*
Terapia doustnymi lekami przeciwcukrzycowymi	4	17	NS*
Insulinoterapia	14 ± 3	11 ± 10	NS ⁺
Czas trwania cukrzycy	3	18	NS*
Hipercholesterolemia	3	25	NS*

Dane n lub wartości średnie ± SEM, * test χ^2 , ⁺ test t-Studenta

telność 30-dniowa stwierdzono u osób > 75 lat (9 z 63 vs 15 z 349, $p < 0,01$, test χ^2), u chorych z chorobą trzech naczyń (12 z 105 vs 12 z 307, $p < 0,01$, test χ^2) i u chorych na cukrzyce typu 2 (tab. 3). Analiza logistycznej regresji (tab. 5) wykazała, że cukrzyca typu 2 oraz zaawansowany wiek stanowią niezależne czynniki ryzyka śmiertelności 30-dniowej. Po uwzględnieniu wstrzasu (tab. 5) (względne ryzyko zgonu: 46) okazało się, że jedynie wstrzas i wiek ≥ 75 lat (względne ryzyko zgonu: 5) były znaczącymi wskaźnikami wcześniejszej 30-dniowej śmiertelności. Ryzyko względne u chorych na cukrzyce spadło by zatem do 1,9 (95% CI 0,5–7,1) ($p = 0,3$).

Obserwacja odległa

Lącznie 388 chorych, 46 chorych na cukrzyce typu 2 i 342 bez cukrzycy, zostało wypisanych do

Tabela 5. Niezależne wskaźniki 30-dniowej śmiertelności chorych z ostrym zawałem serca (wielostopniowa analiza regresji)

Zmienna	Względne ryzyko (95% CI)	p
Plec żeńska	1,0 (0,3–2,8)	NS
Zawał ściany przedniej	1,2 (0,5–3,3)	NS
Wiek > 75 lat	3,3 (1,2–9,5)	0,03
Choroba 3 naczyń	2,0 (0,7–5,5)	NS
Cukrzyca typu 2	3,4 (1,1–10)	0,03

95% CI — 95-procentowy przedział ufności

domu. Okres obserwacji wyniósł $3,1 \pm 1,7$ roku dla chorych na cukrzyce i $3,1 \pm 1,5$ roku dla chorych bez cukrzycy (NS).

Ponowny zawał serca obserwowano u 3 z 46 chorych na cukrzyce typu 2 po wypisaniu ze szpitala i u 18 z 342 chorych bez cukrzycy (NS); u 16 z 21 było to typowy, ponowny zawał serca. Łącznie rewaskularyzacja naczyń docelowego była konieczna u 118 chorych (13 chorych na cukrzyce typu 2 vs 28% u chorych bez cukrzycy) (NS).

Względna szansa (analiza Kaplana-Meiera, test Mantela-Haenszela) na konieczność rewaskularyzacji docelowego naczynia wyniosła 27% w cukrzyce typu 2 w porównaniu z 28% u chorych bez cukrzycy (NS) w pierwszym roku po wypisaniu. Zabieg kardiochirurgiczny *by-pass* wykonano u 47 chorych, z których 7 było chorych na cukrzyce (NS), a ponowne PTCA u pozostałych chorych. Łącznie 52 chorych (9 było chorych na cukrzyce i 43 bez cukrzycy NS) zostało skierowanych na planową operację kardiochirurgiczną po ustąpieniu ostrej fazy zawału serca. W 7 przypadkach wykonano rewaskularyzację naczyń docelowych, w 5 przypadkach była to operacja z powodu postępu miażdżycy w innym naczyniu niż docelowe.

W okresie obserwacji zmarło 42 chorych: 10 z 46 chorych na cukrzyce typu 2 i 32 z 342 chorych bez cukrzycy. Analiza Kaplana-Meiera dotycząca skumulowanej śmiertelności i śmiertelności występującej po wypisaniu ze szpitala (tab. 6) wykazała wyższą śmiertelność całkowitą oraz wyższą po wypisaniu ze szpitala w dowolnym okresie obserwacji. W 14 przypadkach z 32 pacjentów bez cukrzycy i 7 z 10 chorych na cu-

Tabela 6. Śmiertelność całkowita i śmiertelność po wypisie ze szpitala u chorych na cukrzyce typu 2 i u chorych bez cukrzycy (krzywe przeżycia Kaplana-Meiera, test χ^2 Mantela-Haenszela)

	Chorzy na cukrzyce typu 2	Chorzy bez cukrzycy	p
Śmiertelność całkowita (%)			
po 6 miesiącach	19	6	0,004
po roku	24	8	< 0,001
po 2 latach	27	9	< 0,001
po 3 latach	31	12	0,001
Śmiertelność po wypisie (%)			
po 6 miesiącach	4	2	NS
po roku	11	4	0,02
po 2 latach	14	5	0,02
po 3 latach	19	8	NS

krzyce (NS) były to przyczyny sercowe, włącznie z 4 przypadkami krancowej niewydolności krążenia. Nagły zgon sercowy wystąpił u 1 chorego na cukrzyce i u 7 pacjentów bez cukrzycy (NS). Analiza wieloczynnikowa wskaźników śmiertelności szpitalnej (tab. 7) dotyczyła tych samych parametrów, które zawarte są w tabeli 5 (śmiertelność 30-dniowa, a także frakcja wyrzutowa lewej komory oceniana krótko przed wypisem). Wiek > 75 lat, choroba trzech naczyń i frakcja wyrzutowa < 35% były niezależnymi czynnikami ryzyka zgonu po wypisaniu ze szpitala. W przypadku cukrzycy typu 2 ryzyko względne wynosiło 1,5 (NS), w porównaniu z pacjentami bez cukrzycy.

Wnioski

Wczesna koronarografia u 54 chorych na cukrzyce typu 2 w przebiegu ostrego zawału serca u większości (2/3) wykazała chorobę wielonaczyniową. Nie stwierdzono znamienych różnic dotyczących miejsca zamknięcia, krążenia obocznego,

częstości samoistnej reperfuzji pomiędzy badanymi grupami. Te wyniki są zgodne z wynikami badań pośmiertnych wykazujących, że u chorych na cukrzyce częściej występuje choroba wielonaczyniowa, ale rozległość procesu miażdżycowego nie musi być większa niż u chorych bez cukrzycy [29].

Wynik bezpośrednio wykonywanego PTCA jest porównywalny w obu grupach z uzyskaniem drożności naczyń > 90%. Mechanizm i miejsce zamknięcia w odniesieniu do widocznych naczyń naczyniowych nie różni się istotnie u chorych na cukrzyce i u osób bez cukrzycy. Znaczące i trwałe pogorszenie funkcji nerek, zależne od podawanego kontrastu, nie występowało w czasie tego badania. Nie obserwowano również krwotoków wewnątrzczaszkowych czy ocznych. Uważamy zatem, że technika bezpośredniego zabiegu PTCA jest bezpieczna i skuteczna u chorych na cukrzyce typu 2 z ostrym zawałem serca.

Śmiertelność wczesna w grupie chorych na cukrzyce z ostrym zawałem serca wyniosła 13% w okresie 30 dni. Nie opisywano wczesnej śmiertelności < 20% w niewyselekcjonowanej grupie kolejnych chorych na cukrzyce typu 2. W U.K. *Prospective Diabetes Study* w grupie chorych na cukrzyce typu 2 około połowa wszystkich ostrych zawałów serca kończyła się śmiercią w każdej z gałęzi leczniczych [30]. Do badania DIGAMI [31] wstępnie rekrutowano 1240 odpowiednich chorych, jednak ostatecznie włączono tylko 620; około połowa z nich otrzymała trombolizę. Śmiertelność 30-dniowa w tej wyselekcjonowanej grupie chorych wyniosła 10–15%. Badanie TAMI [32] u 1071 wybranych pacjentów wykazało śmiertelność wewnątrzszpitalną wynoszącą 11% w grupie chorych na cukrzyce, czyli prawie 2-krotnie więcej niż w grupie chorych bez cukrzycy. Mimo że

Tabela 7. Niezależne wskaźniki śmiertelności po wypisie ze szpitala (model ryzyka proporcjonalnego)

Zmienna	Ryzyko względne (95% CI)	p
Plec zęski	1,8 (0,8–4,2)	NS
Zawał ściany przedniej	1,5 (0,7–3,4)	NS
Wiek > 75 lat	2,5 (1,0–5,9)	0,05
Choroba 3 naczyń	2,6 (1,2–5,5)	0,015
Cukrzyca typu 2	1,5 (0,6–3,7)	NS
LVEF < 35%	3,6 (1,5–8,7)	0,004

LVEF — frakcja wyrzutowa lewej komory serca, 95% CI — 95-procentowy przedział ufności

wyniki różnych badań należy porównywać ze szczególną ostrożnością, sadzimy, że umiarkowana, 30-dniowa śmiertelność wynosząca 13% jest klinicznie uzasadniona w nieselekcjonowanej grupie chorych na cukrzycę typu 2 i odpowiada wczesnej i pełnej rewaskularyzacji naczyń dozwolowego.

Niestety, śmiertelność 30-dniowa w przebiegu ostrego zawału serca u chorych na cukrzycę typu 2 pozostaje nadal ponad 2-krotnie większa w porównaniu z pacjentami bez cukrzycy (13 vs 5%). Podobnie jak inni [7, 9–11, 32, 33], również autorzy niniejszej pracy wskazali kilka czynników, które u chorych na cukrzycę niekorzystnie wpływają na wynik leczenia: 1. zaawansowana miażdżycza tętnic wieńcowych; 2. duża częstość wstrząsu kardiogenego (20%); 3. częste współwystępowanie nadciśnienia tętniczego (52%); 4. zaawansowany wiek (66 ± 9 lat) w momencie wystąpienia zawału serca; 5. wysoki odsetek kobiet, u których leczenie ostrego zawału serca przynosi gorsze wyniki w porównaniu z mężczyznami [3, 32, 34]. Uposzczelone odczuwanie bólu dławicowego przez chorych na cukrzycę może być przyczyną późniejszego trafienia do szpitala — kiedy choroba jest bardziej zaawansowana i częściej obserwuje się wstrząs kardiogeny w chwili rozpoznania zawału. Jednak po dokonaniu korekcyjnej dla tych parametrów w grupie chorych na cukrzycę logistyczna regresja nadal określa cukrzycę typu 2 jako niezależny czynnik ryzyka wczesnej śmiertelności (tab. 5).

Stwierdzono, że odległe wyniki zabiegu PTCA wykonywanego w trybie elektrycznym w przebiegu przewlekłej choroby wieńcowej są gorsze u chorych na cukrzycę z powodu częstszego odsetka restenozy lub gwałtownego postępu miażdżycy [35–39]. Przetrwanie bez incydentów wieńcowych po PTCA, w ostrym zawału non-Q, było również gorsze w grupie chorych na cukrzycę [40]. Dlatego też prowadziliśmy obserwacje naszych chorych przez ponad 3 lata. Ponowny zawał i rewaskularyzacja naczyń dozwolowego były nieco częstsze w grupie chorych na cukrzycę, lecz ich liczba nie osiągnęła znamionności statystycznej. Autorzy sugerują, że korzystny wynik leczenia w ostrej fazie zawału serca bezpośrednim PTCA utrzymuje się mimo dużego odsetka restenoz czy postępu choroby wieńcowej w cukrzycy typu 2, ponieważ powikłania te były również obserwowane po planowym zabiegu PTCA u chorych na cukrzycę o stabilnym przebiegu.

Całkowita śmiertelność późna była wyższa wśród chorych na cukrzycę typu 2 w porównaniu z pacjentami bez cukrzycy po roku i po 2 latach obserwacji (tab. 6). Skumulowana śmiertelność roczna wynosi 24% w grupie badanej przez autorów,

w porównaniu z 22% w badaniu DIGAMI [31]. Model ryzyka proporcjonalnego nie potwierdził faktu, że cukrzyca typu 2 jest niezależnym czynnikiem szybszego zgonu po wypisaniu ze szpitala (tab. 7). Wbrew niektórym ostatnim doniesieniom stwierdzono, że częstość nagłych zgonów (zapewne z powodu zaburzeń rytmu) nie była większa w grupie chorych na cukrzycę (1 spośród 10 zgonów) [41, 42].

Ograniczenia badania

Całkowita liczba chorych na cukrzycę typu 2 objętych badaniem jest mała ($n = 54$). Jednak pacjenci nie byli dobierani i prawdopodobnie jest to grupa reprezentatywna: częstość cukrzycy typu 2, liczba pacjentów poszczególnych płci, zaawansowanie wiekowe chorych na cukrzycę są zgodne z danymi demograficznymi publikowanymi w bardzo dużych badaniach [10, 11]. Ponieważ odsetek chorych na cukrzycę wśród pacjentów z ostrym zawałem serca wynosi około 10–15%, doświadczenia pojedynczego ośrodka w odniesieniu do chorych na cukrzycę będą zawsze ograniczone. Dodatkowo niniejsze badanie nie pozwala na wyciąganie wniosków dotyczących preferowanego sposobu uzyskiwania rekanalizacji, czyli dożylnego fibrynolizy lub bezpośredniego PTCA u chorych na cukrzycę, u których można zastosować dowolną metodę leczenia. Taka informacja miałaby znaczenie kliniczne. Również mały odsetek grupy chorych na cukrzycę typu 2 wśród wszystkich pacjentów leczonych z powodu ostrego zawału serca utrudnia porównanie obu sposobów terapii w pojedynczym ośrodku metodą prospektywną. Badanie wieloosrodkowe, porównujące te metody leczenia, mogłoby objąć znacznie więcej chorych na cukrzycę, jednak byłoby ograniczone w zakresie innych czynników, takich jak różny doświadczenie w przeprowadzaniu zabiegu PTCA.

Implikacje kliniczne i wnioski

Bezpośrednie PTCA u chorych na cukrzycę typu 2 z ostrym zawałem serca jest skuteczne i bezpieczne. Wyniki angiograficzne są równie zachęcające jak w wypadku chorych bez cukrzycy. Wczesna śmiertelność można obniżyć do 20%. Z tych powodów zabieg bezpośredniego PTCA przeprowadzony przez doświadczony operator może być stosowany u chorych na cukrzycę typu 2 z ostrym zawałem serca jako postępowanie rutynowe na równi z postępowaniem alternatywnym w razie przeciwwskazań do fibrynolizy. Należy pamiętać, że mimo wszystko śmiertelność w niewyselekcjonowanej grupie chorych

na cukrzyce jest prawie 3-krotnie wyższa w porównaniu z pacjentami bez cukrzycy. Starszy wiek, bardziej zaawansowana choroba wieńcowa, współwystępowanie nadciśnienia tętniczego i — co najważniejsze — częstsze występowanie wstrząsu kardiogenego wyjaśnia częściowo gorszą przeżywalność ostrego zawału przez chorych na cukrzyce. Korzystny wynik bezpośredniego zabiegu PTCA utrzymuje się w okresie obserwacji. Z powodu niestabilnego postępu choroby osoby z cukrzyca po zawale serca powinni być poddawani dokładnym badaniom w obserwacji odległej.

PISMIENNICTWO

1. Czyżyk A., Królewski A.S., Szablowska S., Alot A., Koczyński J.: Clinical course of myocardial infarction among diabetic patients. *Diabetes Care* 1980; 3: 526–529.
2. Smith J.W., Marcus F.I., Serokman R., for the Multicenter Post-infarction Research Group: Prognosis of patients with diabetes mellitus after acute myocardial infarction. *Am. J. Cardiol.* 1984; 54: 718–721.
3. Savage M.P., Królewski A.S., Kenien G.G., Lebeis M.P., Christlieb A.R., Lewis S.M.: Acute myocardial infarction in diabetes mellitus and significance of congestive heart failure as a prognostic factor. *Am. J. Cardiol.* 1988; 62: 665–669.
4. Singer D.E., Moulton A.W., Nathan D.M.: Diabetic myocardial infarction: interaction of diabetes with other preinfarction risk factors. *Diabetes* 1989; 38: 350–357.
5. Stone P.H., Muller J.E., Hartwell T., York B.J., Rutherford J.D., Parker C.B., Turi Z.G., Strauss W., Braunwald E., Jaffe A.S., and the MILIS study group: The effect of diabetes mellitus on prognosis and serial left ventricular function after acute myocardial infarction: contribution of both coronary artery disease and diastolic left ventricular dysfunction to the adverse prognosis. *J. Am. Coll. Cardiol.* 1989; 14: 49–57.
6. Mueller H.S., Cohen H.S., Braunwald E., Forman S., Feit F., Ross A., Schweiger M., Cabin H., Davison R., Miller D., Solomon R., Knatterud G.L., for the TIMI Investigators: Predictors of early morbidity and mortality after thrombolytic therapy for acute myocardial infarction: analyses of patient subgroups in the TIMI trial, phase II. *Circulation* 1992; 85: 1254–1264.
7. Zuanetti G., Latini R., Maggioni A.P., Santoro L., Franzosi M.G., for the GISSI-2 Investigators: Influence of diabetes on mortality in acute myocardial infarction: data from the GISSI-2 study. *J. Am. Coll. Cardiol.* 1993; 22: 1788–1794.
8. Kodama K., Sakagashira S., Hori M.: Prognostic significance of diabetes mellitus in patients with acute myocardial infarction after recanalization. *Diabetes Res. Clin. Pract.* 1996; 30: 71–75.
9. Woodfield S., Lundergan C.F., Reiner J.S., Greenhouse S.W., Thompson M.A., Rohrbeck S.C., Deychak Y., Simoons M.L., Califf R.M., Topol E.J., Ross A.M., for the GUSTO-I Angiographic Investigators: Angiographic findings and outcome in diabetic patients treated with thrombolytic therapy for acute myocardial infarction: the GUSTO-I experience. *J. Am. Coll. Cardiol.* 1996; 28: 1661–1669.
10. Mak K.H., Moliterno D.J., Granger C.B., Miller D.P., White H.D., Wilcox R.G., Califf R.M., Topol E.J.: Influence of diabetes mellitus on clinical outcome in the thrombolytic era of acute myocardial infarction. *J. Am. Coll. Cardiol.* 1997; 30: 171–179.
11. Zuanetti G., Latini R., Maggioni A.P., Franzosi M.G., Santoro L., Tognoni L., for the GISSI-3 Investigators: Effect of the ACE inhibitor lisinopril on mortality in diabetic patients with acute myocardial infarction: data from the GISSI-3 study. *Circulation* 1997; 96: 4239–4245.
12. Chun B.Y., Dobson A.J., Heller R.F.: The impact of diabetes on survival among patients with first myocardial infarction. *Diabetes Care* 1997; 20: 704–708.
13. Jacoby R.M., Nesto R.W.: Acute myocardial infarction in the diabetic patient: pathophysiology, clinical course and prognosis. *J. Am. Coll. Cardiol.* 1992; 20: 736–744.
14. Orlander P., Goff D., Morrissey M., Ramsey D., Wear M., Labarthe D., Nichaman M.: The relation of diabetes to the severity of acute myocardial infarction and post-myocardial infarction survival in Mexican-Americans and non-Hispanic whites. *Diabetes* 1994; 43: 897–902.
15. DeWood M., Spores J., Notske M., Mouser L., Burroughs R., Golden M., Lang H.: Prevalence of total coronary occlusion during the early hours of transmural myocardial infarction. *N. Engl. J. Med.* 1980; 303: 897–902.
16. Davies M., Thomas A.: Plaque fissuring: the cause of acute myocardial infarction, sudden ischemic death and crescendo angina. *Br. Heart J* 1985; 53: 363–373.
17. Gibbons R.J., Holmes D.R., Reeder G.S., Bailey K.R., Hopfensperger M.R., Gersh B.J., for the Mayo Coronary Care Unit and Catheterization Laboratory Groups: Immediate angioplasty compared with the administration of a thrombolytic agent followed by conservative treatment for myocardial infarction. *N. Engl. J. Med.* 1993; 328: 685–691.
18. Grines C.L., Browne K.F., Marco J., Rothbaum D., Stone G.W., O'Keefe J., Overlie P., Donohue B., Chelliah N., Timmis G.C., Vlietstra R.E., Strzelecki M., Puchrowicz-Ochocki S., O'Neill W.W., the Primary Angioplasty in Myocardial Infarction Study Group: A comparison of immediate angioplasty with thrombolytic therapy for myocardial infarction. *N. Engl. J. Med.* 1993; 328: 673–679.
19. Zijlstra F., de Boer M.J., Hoortje J.C.A., Reiffers S., Reiber J.H.C., Suryapranata H.: A comparison of immediate coronary angioplasty with intravenous streptokinase in acute myocardial infarction. *N. Engl. J. Med.* 1993; 328: 680–684.
20. GUSTO-IIb Angioplasty Substudy Investigators: A clinical trial comparing primary coronary angioplasty with tissue plasminogen activator for acute myocardial infarction. *N. Engl. J. Med.* 1997; 336: 1621–1628.
21. Lew A.S., Hod H., Cercek B., Shah P., Ganz W.: Mortality and morbidity rates of patients older and younger than 75 years with acute myocardial infarction treated with iv streptokinase. *Am. J. Cardiol.* 1987; 59: 1–5.
22. Expert Committee on the Diagnosis and Classification of Diabetes Mellitus: Report of the Expert Committee on the Diagnosis and Classification of Diabetes Mellitus. *Diabetes Care* 1998; 21 (supl. 1): 5–19.
23. Chesebro J., Knatterud G., Roberts R., Borer J., Cohen L., Dalen J., Francis C., Hillis D., Ludbrook P.: Thrombolysis in myocardial infarction (TIMI) trial, phase I: a comparison between intravenous tissue plasminogen activator and streptokinase. *Circulation* 1987; 76: 142–157.
24. Committee on Management of Acute Myocardial Infarction: ACC/AHA guidelines for the management of patients with acute myocardial infarction: a report of the American College of Cardiology/American Heart Association Task Force on Practice Guidelines. *J. Am. Coll. Cardiol.* 1986; 28: 1328–1419.
25. Hanushek E.A., Jackson J.E.: Statistical Methods for Social Scientists. New York, Academic 1977.
26. Kaplan E.L., Meier P.: Nonparametric estimation from incomplete observations. *J. Am. Statist. Ass.* 1958; 53: 457–481.
27. Lawless J.F.: Statistical models and methods for lifetime data. New York, Wiley 1982.
28. Rentrop K., Cohen M., Blanke H., Phillips R.: Changes in collateral filling immediately following controlled coronary occlusion by an angioplasty balloon in man. *J. Am. Coll. Cardiol.* 1985; 5: 587–592.

29. Waller B., Palumbo P., Roberts W.: Status of the coronary arteries at necropsy in diabetes mellitus with onset after age 30 years. *Am. J. Med.* 1980; 69: 498–506.
30. UK Prospective Diabetes Study Group: Intensive blood-glucose control with sulphonylureas or insulin compared with conventional treatment and risk of complications in patients with type 2 diabetes (UKPDS 33). *Lancet* 1998; 352: 837–853.
31. Malmberg K., Ryden L., Efendic S., Herlitz J., Nicol P., Waldenstroem A., Wedel H., Welin L., on behalf of the DIGAMI study group: Randomized trial of insulin-glucose infusion followed by subcutaneous insulin treatment in diabetic patients with acute myocardial infarction (DIGAMI study): effects on mortality at 1 year. *J. Am. Coll. Cardiol.* 1995; 26: 57–65.
32. Granger C., Califf R., Young S., Candela R., Samaha J., Worley S., Kereiakes D., Topol E.: Outcome of patients with diabetes mellitus and acute myocardial infarction treated with thrombolytic agents: the thrombolysis and angioplasty in myocardial infarction (TAMI) study group. *J. Am. Coll. Cardiol.* 1993; 21: 920–925.
33. Fava S., Azzopardi J., Muscat H., Fenech F.: Factors that influence outcome in diabetic subjects with myocardial infarction. *Diabetes Care* 1993; 16: 1615–1618.
34. Tansey M., Opie L., Kennelly B.: High mortality in obese women with acute myocardial infarction. *Br. Med. J.* 1977; 1: 1624–1626.
35. Deligonul U., Vandormael M., Kern M., Galan K.: Repeat coronary angioplasty for restenosis: results and predictors of follow-up clinical events. *Am. Heart J.* 1989; 117: 997–1002.
36. Ellis S., Vandormael M., Cowley M.: Coronary morphologic and clinical determinants of procedural outcome with angioplasty for multivessel coronary disease. *Circulation* 1990; 82: 1193–1201.
37. Kip K.E., Faxon D.P., Detre K.M., Yeh W., Kelsey S.F., Currier J.W., for the Investigators of the NHLBI PTCA Registry: Coronary angioplasty in diabetic patients: the NHLBI PTCA Registry. *Circulation* 1996; 94: 1818–1825.
38. The BARI investigators: Influence of diabetes on 5-year mortality and morbidity in a randomized trial comparing CABG and PTCA in patients with multivessel disease: the Bypass Angioplasty Revascularization Investigation (BARI). *Circulation* 1997; 96: 1761–1769.
39. Barsness G.W., Peterson E.D., Ohman M.E., Nelson C.L., DeLong D.R., Reves J.G., Smith P.K., Anderson D., Jones R.H., Mark D.B., Califf R.M.: Relationship between diabetes mellitus and long-term survival after coronary bypass and angioplasty. *Circulation* 1997; 96: 2551–2556.
40. Gowda M., Vacek J., Hallas D.: One-year outcomes of diabetic vs nondiabetic patients with non-Q-wave acute myocardial infarction treated with percutaneous transluminal coronary angioplasty. *Am. J. Cardiol.* 1998; 81: 1067–1071.
41. Rathman W., Ziegler D., Jahnke M., Haastert B., Gries F.: Mortality in diabetic patients with cardiovascular autonomic neuropathy. *Diabet. Med.* 1993; 10: 820–824.
42. Stevens M., Raffel D., Allman K., Dayanikli F., Ficaro E., Sandford T., Wieland D., Pfeifer M., Schwaiger M.: Cardiac sympathetic dysinnervation in diabetes: implications for enhanced cardiovascular risk. *Circulation* 1998; 98: 961–968.